

TÁRSADALOMSZERVEZÉS

ÉS ALKOTMÁNYOSSÁGUNK

Az ILLÚZIÓK SZÉTFOSZLOTTAK, maradt számunkra a jelen való és a jövőnek ma már nem bizonytalansága, de bizonyossága, a maga leplezetlen, kendőzetlen, vérfagyasztóan hideg, merev és kemény arcával. Parvenű nép összeomlanék ennek látásától, az a nemzet, amelynek lelkét a történelem tégelyében nemesült tűzzománc vérteti, szembenéz sorsával: keményen állja a jövő tekintetét és felkészül a helytállásra, ha azt — minden békessége, minden méltóságos nyugalma ellenére — mások reakényszerítenék.

Békés szellemű keresztény államok mindenekelőtt eszmék hirdetésével és érvényük sürgetésével iparkodnak elhárítani a népeket fenyegető közös csapásokat. A végső lehetőséggel számolni ezeknek az államoknak is kötelessége, ezért formálják alkalmassá a társadalmat egy változott történelmi helyzetnek megfelelő életre és arra, hogy társadalmi szétesésének veszélye nélkül állja a reáháruló leg súlyosabb megpróbáltatások viharait, szenvedéseit, megkísérléseit.

Így a magyarság is meghirdeti azt a — nem racionalisták módján kiagyalt, hanem az egymásra utalt népek közös történelméből sarjadt — eszmét, amelynek valóraváltásától reméli a dunamenti népcsapás veszélyének elmúlását. Ez az eszme, a Pax Hungarica¹ elképzelésévé szélesedett gondolata az új Hungáriának. Lényege: a Duna-völgy természetes életegységének egyetlen impérium keretébe foglalása és annak kitöltése a magyar szabadságeszmével. Ennek az építő eszmének valóraválása annak a fejlődésvonalnak irányában alakulna, amely a nemzetiségi elv pártos és következtlen alkalmazásával életképtelen részekre szabdalt és ezzel mégzavart dunamenti életközösségből egy, a népek századok során kialakult életkereteinek és a szerves élet küzdelmeinek megfelelő újra rendezett Közép-Európába vezet. Ma még bizonytalan, hogy minő formában kristályosodik ki a népek új dunamenti rendje, de annyi bizonyos, hogy a nemzetiségi elv primátuszának megszűnése és a geoökonómiai téregység szerepének kialakulása feltartóztathatatlan erővel sodró folyamat, amely csak a természetes mozgási irányát keresztező gátak szakadása árán tudja a maga végleges medrét elfoglalni. Ha helyreáll az egyazon geoökonómiai térhez tartozó népek sorsközössége, a magyar sors

¹ L. Ottlik László ilyen című tanulmányát a M. Sz. 1934. évi novemberi számában és ugyanennek a szerzőnek Új Hungária felé c. essayjét a M. Sz. 1934. évi szeptemberi számában.

újabb évszázadainak formáját adja meg ez az új kötés. Az ide irányuló nagy átalakulásban a magyar nemzetnek múltjához, értékgazdagságához és áldozatokkal szerzett méltóságához arányos elhelyezkedése jelentős mértékben attól függ, milyen társadalomként lép az egymásra utalt népek társaságába.

A magyarság jövője szempontjából mindenképpen sorsdöntő kérdés társadalmának lelki, szellemi és alaki értéke, függetlenül attól, ez az érték képesíti-e a magyarságot, hogy a legkedvezőbb feltételekkel és a lehető legnagyobb súllyal foglalja el helyét a népek társaságában, ha üt egy Pax Hungarica-szerű elgondolás megvalósulásának órája, vagy ez teszi-e számunkra elviselhetővé azt a történelmi erőpróbát, mely bizton bekövetkezik, ha a magyarságnak a katasztrófa elhárítása végett elgondolt eszméit félretolják. A magyar nemzet fennmaradása és jövője életlehetősége igen nagy mértékben attól függ, milyen sikerrel tudja a társadalom megerősítésének munkáját egy erre a célra összpontosuló, következetes és szélesen megalapozott társadalompolitika valóra váltani.

A nemzeterősítés társadalompolitikájának meg kell teremtenie az adott korlátok között az egységes, erőteljes közszellemű szerves társadalmi életesség feltételeit: erkölcsökben, művelődésben, népszervezetben, fizikai értékekben, a vér és a rög kapcsolatában, a vagyon- és a jövedelemmegoszlásnak a társadalom minden tagja emberi létjéhez való igazításában. Ezt követeli az ország nemzetközi helyzete, ezt írja elő a nemzet jövője, ezzel válik a társadalompolitika a magyarság átfogó „nagypolitikájának“, hatalmi politikájának előfeltételévé és legfőbb eszközévé. Tudatos, tervszerű, egy célra törő, következetes, nemzeterősítő társadalompolitika nélkül nincs Új Hungária, nincs Pax Hungarica, nincs magyar jövő!

A NEMZETPOLITIKÁVÁ SZÉLESEDŐ társadalompolitikának kezdetén merül fel a társadalom irányításának problémája, mely kiteljesül a társadalom vezetői kiválasztásának kérdésével, különösen akkor, ha több tényező között megoszlik a központi társadalmi hatalom és annak gyakorlása. A politikai vezetésre háruló roppant társadalompolitikai feladat kivételes vezérlőképességet, acélos akaratot, fejlett társadalmi ítélőképességet és az akaratelhatározás gyors, teljes, zökkenésmentes végrehajtását igényli. Így válik az egyeduralom az idő, a jelen szükségletévé. A vezéri tekintély elvének pólusától vonzott nézetek tehát az egyetlen személyiség korlátlan uralmában jelölik meg az átalakuló modern társadalom hivatott irányítóját.

Ugyanaz a gondolat, mely az egyeduralom intézményében látja a társadalmi átalakulás sikeres végrehajtásának nélkülözhetetlen feltételét, sürgeti a szerves társadalmi élet kibontakozásának elősegítését, testületekben, hivatásközösségekben a természetes életközösségek formáit, a kvalitatív társadalmi reform első képleteit üdvözli. De új rendiséget hirdet az a tábor is, amely reménytelennek látja a szabadság ügyét, ha az sorsát elválaszthatatlanul a liberális parlamentarizmushoz fűzi és ezért a hivatásközösségek demokráciájában a szabadság gondolat új lehetőségét tiszteli.

Diktatúra! Testületek!

Ezért lelkesednek, ettől reszketnek, ezt hirdetik, ezt ócsárolják, ezek körül folyik tudatosan vagy tudattalanul a fórumok szereplői nagy többségének politikai taktikája. Ezek a kor gondolatai, a kor eszméi. Hozzanak áldást vagy romlást, itt vannak és itt is hatnak. Tudat alatt vagy tudatban, nem kutatom.

Diktatúra! Testületek! Benne reszketnek a t. Ház vitáiban, hol jelszók, hol varázsszavak, hol megindítói messzefutó, érzelmekkel aláfestett gondolattársulásoknak. Társadalmi igények kielégítésére alkalmas intézmények-e, velük és általuk lehet-e legtökéletesebben megoldani az átalakulásban vergődő társadalom erős vezetésének problémáját? Ez itt a kérdés! Ez szociológiai megítélés kérdése. És megszólal az egyik választókerület képviselője: „Erős várunk nekünk őseink alkotmánya, miként a múltban, a jövőben is biztosítja számunkra újabb századait a magyar életnek. Idegen eszmék, más népek életéből közölt gondolatok talán erősíthetik azokat a nemzedékeket, amelyek ezeket kitermelték, mi maradjunk meg alkotmányos életünknek hagyományos elveinél és ne áldozzuk fel őket múltó politikai divatoknak.”

Az egyeduralom és a testületek rendisége alkotmányosságunkba, a magyarság hagyományos közjogi elveibe ütközik, anathema sit. Ez a jogtudománytól csiszolt magyar közéleti férfiak többségének jellegzetes állásfoglalása a társadalomvezetés és kiválasztás hódító elveivel szemben. Minden egyébként helyes társadalompolitikai elv elfogadható, ha megfelel közjogi elveinknek, különben: idegen holmi, félre vele.

Felmerül most már a kérdés, a korlátlan központi hatalom és a rendiség ellenkezik-e a magyar nemzetvezetés és szervezés hagyományaival és ha igen, sutba való-e egy társadalompolitikai szervező elv csupán azért, mert újszerűségénél, korszerűségénél fogva összeférhetetlen a hatályos közjogi renddel.

Vizsgáljuk mindenekelőtt a korlátlan központi hatalom nyomát történelmi életünkben.

KATONAI AUTOKRÁCIA, korlátlan patrimoniális fejedelemség, királyi abszolútizmus, diktatúra különböző korok eltérő államfelfogásától színezett változatai olyan uralmi rendszernek, melyben az alkotmánytól meg nem kötött központi hatalom hordozójának szava a törvény. Király és diktátor? Máshonnan jönnek, másként vonulnak a századokban és elmúlásuknak is különböző a történelmi kísérezeneje. Király képviseli a jelenbe fejlődő múltat, a diktátor az ábrándok színeitől csábos jövendőt. A király mítosz, a diktátor kultusz és önkultusz. A király hagyomány, a diktátor program, az autoritás és tradíció, ez potestas és ráció. Mégis kísért a kettő alaki hasonlósága: nemzeti önkormányzat helyett a közhatalmat kizárólagosan képviselő személy korlátlan uralma. Ennek eszméje a vezéri tekintélynek koronként változó tartalmú elve.

A korlátlan királyi államfő és a diktátor nemzetvezérletének hasonlósága dacára, a lényegét vizsgálva, szembeötlő a kettő külön-

bözősége. A királyi államfő összeforrv a nemzet múltjával, mint közintézmény maga is egyik része a hagyománynak, ebből a saját-ságából folyik, hogy — a tényleges erőviszonyoktól függetlenül — tiszteletben tartja mindazt, ami a nemzet életében hagyományos. A királyi uralom, mint katonai autokrácia, tiszteletben tartotta a nemzetségek jogait, a vérségi köteléket, a szállásbirtoklást, a hadnagyk szerepét. A patrimonális királyi uralkodó hatalmának korlátlansága idején is egész királyi méltóságával tudatosan beilleszkedett az univerzalisztikus középkor valláserkölcsei jellegű megkötéseibe. A rendiség kialakulása után a király elismeri a rendek ordóit, a felvilágosodott abszolút uralkodó pedig alattvalóinak létjogát, amelyet megóvni legfőbb kötelességének tartja. A hatalom külső korlátlanságát a királyi államfőnél mindig ellensúlyozza egy belső megkötés, akár a törzsi pogány, akár a keresztény, akár a racionális szabadságészme. Ezzel szöges ellentétben a diktátor hatalomgyakorlása elfajul, a hatalommal visszaéléssé válik, amennyiben hatalmának külső korlátlanságát tetézi belső, lelki-szellemi megkötésének hiánya. Ilyenkor a diktátor egyetlen normája önmaga, innen a diktátorok fogyatéksága arányérzékben és mértéktartásban, innen féktelenségük, szilajságuk, hatalmaskodásuk. Ezért a diktátor állama szükségképpen totális, tehát a társadalom erőit előbb-utóbb elsorvasztó állam.

Kelet napsugaras térségei lovas népeinek vezéreitől, hún királyoktól, türk kagánoktól és tatár kánoktól alakított vezéri elvét Árpád, a honfoglaló ojtotta a magyar közéletbe. A honszerzés ténye maga is a vezéri elv teljesítménye. A donvidéki őshaza elhagyásakor a hét fejedelmi vezér közös és igaz értelemmel belátta, hogy a megkezdett útnak végére nem járhat, hacsak vezér és parancsoló nem lesz felette. Választotta magának, sőt fiai fiainak is a végső nemzedékig Almost,¹ kinek fia Árpád lön Hungária vezére. Imígyen zengi a vezéri elv dicséretét és szükségét nagy magyar idők krónikása. A vezéri elv jegyében történt tehát a hon foglalása. Ez az elv különben következetesen érvényesül a törzsszervezet társadalmában: nemzetségfők állnak a természetes társadalmi alakulatoknak, a nemzetségekké kiszélesedő családoknak, hadnagyk pedig a több nemzetségből tömörült törzseknek az élén. Géza ismét egyedüli ura országának, mint tudjuk, alatta helyreáll a fejedelemnek — a hadnagyoktól, kiváltképpen a horkáktól és a gyuláktól vitatott — fölényes méltósága. Eredmény: a magyar keresztény királyság megalapozása. Szóljunk az országalapítóról, aki a veszprémi és a nagyószai csatában a vezéri elv jegyében vesz erőt a függetlenségre törő lázadó hadnagyokon és az ősi törzsszövetség pogány hívein? A frank kapitulációk tőlünk idegen elvein felépülő szentistváni államszervezet alapelve: a király törvényt szab a saját belátása szerint, tanácsának tagjai a királytól kiválasztott, tőle magánjogikig függő főtisztviselők és ugyancsak tőle megajándékozott adománybirtokosok. Szent István korlátlan monarchiája a törzsi önkormányzat felszámolása.

¹A szerző fejtegetéseinek megtámasztására szánt valamennyi történelmi adatot Hóman Bálint és Szekfő Gyula Magyar Történetéből merítette.

Ugyancsak a vezéri elvnek erős királyoktól biztosított érvénye vezette ki a nemzetet a X. és XI. század fordulóján az ismeretlen mélységek felé sodró örvénylésből. Géza, Szent István, Szent László és Kálmán idrályi hatalmának tekintélye mentette át a magyarságot a kereszténységnek és a pogányságnak, a központi kormányhatalom rendszerének és a törzsi elkülönülésnek, a latin és görög egyháznak államéletet őrítő feszültségén. A magyar királyoknak az akkori Európában szinte páratlan tekintélye, katonai és politikai hatalma, a közjogi regálék bőségszarujából gyarapodó gazdagsága volt az alapja Szent Lászlótól III. Bélaig súlyban öregbülő magyar birodalom európai jelentőségének. Az Anjouk kiegyensúlyozó államművészete után, amelyben a vezéri elv életfolytonosságát az országgyűlések megtartásának 1323-at követő mellőzése jelzi, Mátyás király uralmában lobban magasra a korlátlan királyság eszméje. Az országgyűlésnek bár megtartása, de semmibe vevése, az országgyűlésre tóduló köznemes tömegek fegyveres felvonulásának megszüntetése, a királyi tanácsnak abszolutisztikus célzatú összeállítása, a pénz- és hadügynek teljes függetlenítése a rendiségtől és a központi igazgatásnak erőteljes kiépítése bizonyosággal annak, hogy Mátyás, a rendiség külsőségeinek meghagyásával, annak kulisszái mögött csak egyetlen törvénynek, a saját akaratának érvényesítésére tört, hozzátehetjük: sikerrel.

I. Ferdinánd uralkodásának idejétől kezdve élesen el kell különítenünk a korlátlan uralkodónak a társadalom öntevékenységét kizáró magatartását Bécsnek a magyar nemzetiséget elfojtó, hol elemyedő, hol elfajuló törekvésétől. A megkülönböztetés nehéznek látszik, mert a Habsburg államkormányzatnak ez a kettős magatartása egyazon fejedelem személyiségében és ténykedésében érvényesül. Könnyűvé válik azonban feladatunk, ha figyelemmel kísérjük Habsburg uralkodóinknak eljárását az örökös tartományok rendisége irányában és nem a magyarellenes, hanem minden társadalmi önkormányzatellenes abszolutizmusnak csak azt minősítjük, ami országra, tartományra, nemzetiségre, a rendi szervezet mikéntjére tekintet nélkül minden vonatkozásban az országnak azonos módszereivel él.

Nem beszélünk tehát sem II. Mátyás kancellárjának, Khlesl kardinálisnak magyargyűlöletben fogant „reakciójáról”, sem I. Lipótnak szellemtelen abszolutizmusáról, Lobkowitz Vencel hercegnek a császári teljhatalommal Magyarországból minél több adónak kisajtolására beállított, magyarulatlaltól áthatott, gőgös, erőszakos, durva és féktelen kormányzásáról. A központi hatalom és a társadalmi öntevékenység viszonyának és lehetőségeinek vizsgálatánál szintén mellőzzük Schwarzenbergnek és Bachnak kormányvitelét, melynek alapelveit nem társadalompolitikai elgondolások, hanem a félelem és bosszú sugallta államjogi törekvések érlelték ki.

Abszolutizmus és Habsburg-uralom azonosságként hat a magyar ösztönéletben. Spontán gondolatársulások Habsburg-uralmat, önkényt, elnyomást egyetlen fogalmi körbe csoportosítanak, pedig a XVI. századi Habsburg-házbeli királyaink közül nem egy aligha tudott a neki tulajdonított abszolutizmusról, amikor primitív, lassan rendszerező kormányrendszerével alakítani kezdte a hódító török elől a trón zsámo-lyához menekülő magyarság életviszonyait. Csoda-e, hogy a töröktől életfolytonosságában fenyegetett nemzet képtelen volt élni viszonylagos alkotmányosságának — történelme során összegyűjtött — eszközeivel és bár állottak még egy letűnt kor időszerűtlenné vált díszleteiként az alapjaiban megingott rendiség külsőségei, az adómegajánlás rendi joga elenyészik, az ipar, a kereskedelem és a bányászat izmosodásával a fejedelem a rendektől anyagilag független, s Rudolftól kezdve a királyi hatalom és a rendiség Ferdinándtól még tiszteletben tartott alkotmányos dualizmusában a rendi elem erőtlen, tartalmatlan formalizmussá válik.

A tények erejéből kialakuló fejedelmi teljhatalom képviselőinek személyében az országnak két eszméje ütközik össze: az uralkodó szerepéről vallott valláserkölcsei felfogás és a fejedelem kötelességéről alkotott természetjogi nézet. Richelieu-nél és Mazarinnál már az államhaszon az abszolutizmus legfőbb normája, habsburg-házi kirá-

lyaink felfogásában azonban a „felvilágosodásig“ az elsőség a vallás-erkölcsi mozzanaté. Nem így a főhatalmat ténylegesen gyakorló kormányférfiak szemléletében. Itt már világi képletekben bontakozik ki az abszolutisztikus szellem, az államhaszon, a közjó kerül a kormányzati elgondolások középpontjába és a központi hatalom felszabadulása minden megkötés alól addig terjed, hogy a közhatalom még vallás-erkölcsi korlátjait is ledönti és az állam egyetlen normájává saját hasznát avatja. A római jog és a *ius naturae* elveivel felfegyverzett abszolutizmus a rendi önzés szűkkörű érdekeivel szemben általános, átfogó, magasabbrendű és erkölcsi színezetű érdekért harcolt, érthető tehát, hogy annak képviselői az erkölcsi fölény biztos tudatával zúzták össze a magyar közéletnek rendi elemeit.

A magyarság legjobbjai felismerték, hogy az országvezérlő királyi tekintély korszerű elvének politikai rendszere formálja ki a nemzet-államokat a társadalmak feudális és rendi elemeinek zűrzavarából. De felismerték azt is, hogy csak magyar jellegű, az ország szívében székelő korlátlan királyi hatalom válthatja ki az abszolutizmusnak kétségtelenül nemzetenvelő hatását. Ezért Pázmány bele akarta építeni az ország életébe kora korlátlan királyi hatalmának rendszerét és ha törekvéseit siker koronázza, a nemzet már a XVII. században kiemelkedik a rendiség Procrustes-ágyából. Nem így történt. Pázmány elgondolása csak az eszmék világában élt tovább, a sors megtagadta tőlünk a nemzeti abszolutizmus remélt előnyeit. A korlátlan elv továbbra is kívülről és idegen szellemmel hatott a magyar valóságra.

Az országglásnak idővel vallás-erkölcsi elemekben megfogyatkozott szelleme és maga a korlátlan hatalom fokozatosan gazdagodik világi erkölcsi tartalommal a természetjogi felfogás térhódításának hatása alatt. Az államhaszon bizonytalan eszmei tartalma határozott jelentőséget nyer: államhaszon minden, ami megközelíti az államcél, az emberrel veleszületett természetes létjogok maradéktalan érvényesülésének, a közjónak állapotát. Az abszolút államhaszon az államcél teljes megvalósulása: a közjó. A humanisztikus államcél és a társadalom tagjainak aránytalan megélhetésével, egy része létjogának súlyos sérelmével járó rendiség nem férnek össze egymással. Az erkölcsi értelemben magasabbrendű elemet kell az alacsonyabbrendűnek rovására érvényesíteni, tehát a humanisztikus államcél a rendiség megsemmisítésével. Minthogy pedig az uralkodó az állam szuverénitásának kizárólagos hordozója, az ő feladata az állam céljának, a közjónak valóraváltása. Ez az uralkodó hivatása, ez kötelessége, aki tehát országosában az uralkodót korlátozza, akadályozza az államcél megvalósításának erkölcsi tartalmú munkáját. Ez az „*Ich diene*”, a királyi szolgálat eszméje, ez a felvilágosodott abszolutizmusnak, a XVIII. század azóta is szüntelenül kísértő, vezéri elvének lényege. A tudományos tárgyilagosság ma már „a XV. századtól a XVIII. századig terjedő kort az abszolút erők kifejlődése szempontjából értékeli és a modern jogállamnak, a szegény nép felszabadulásának, a népjóléti gondolat törvényhozási érvényesülésének és nem utolsósorban a nemzeti irodalmak első klasszikus fénykorának előhívóját, e századokban egyetlen istápolóját a fejedelmi abszolutizmusban látja“.

Íme a történelmi pályafutása annak, amit századunk a hagyományoktól lefosztva vezéri elvnek nevez.

Mi adta meg ennek a kemény elvnek és az ennek megfelelő, gyakorta merev rendszernek sokszázados létre szóló erkölcsi jogosítványát?

A tények beszéljenek:

Mátyás király szerint a jobbágy is ember, tehát emberi szabadságának birtokában szabadon költözködhetik, amelynek megakadályozása Mátyás 1486. évi törvénykönyve szerint büntetendő cselekmény. Alsófehér vármegye, Szatmár és a Nyírség magyar jobbágysága a földesúri önkény ellen fellázad, a lázadást leverik, Mátyás a vajda-nagybirtokosok törekvései ellenére fenntartja jobbágybarát rendjét.

A király és a rendek dualizmusának korában az 1546. évi országgyűlésen I. Ferdinánd tör lánzsát a jobbágyok szabad költözködésének helyreállításáért, hiszen ennek hiánya és ezzel az örökös jobbágyság teszi az újkori jobbágyságot a középkornál sokkal súlyosabbá. Ezt követeli királyi prepozíciókban Miksa is. Eredmény? Törvény papíron, a rendek szabotázsa a gyakorlatban. Bethlen Gábor korlátlan fejedelmi hatalmával írja elő a jobbágyok nevelését.

I. Lipót kifejezetten magyarellenes abszolutizmusában Kollonics Einrichtungswerkjéből fel-felcsillan az embervédelem gondolata.

III. Károly 1724. évi utasítása megköveteli a közteher arányosabb megosztását és a vármegyék ellenőrzését, nehogy az úriszékek bíráskodása elnyomja a szegénységet.

Mária Terézia kormányzati szellemének a felvilágosodott abszolutizmus irányában áthajlásával fokozatosan valósul meg: az ingyen jobbágmunka (gratuitus labor) eltörlése, katonai fuvar és várépítő munka megfizetése, a sértett és panaszos jobbágnak esküre bocsátása, tavaszonként a főispánok köteles gondoskodása a kenyérínségben szenvedők, a vármegye területén rokontalan öregek és keresésképtelenek ellátásáról. 1766 hozza meg a vármegyei árvaházakat létesítő rendeletet, 1769 a higiénikus temetkezési eljárások szabályzatát, a veszettség gyógykezelését és a leggyakoribb váratlan balesetek elhárítását célzó rendeletet. Ezeket a népjóléti intézkedéseket kiegészítik Mária Teréziának a magyar közegészségügy alapjait lerakó intézményei: az 1770. évi közegészségügyi szabályzat, az országnak hatósági orvosokkal, a vármegye terhére alkalmazott járási szülész-nőkkel való ellátása, a túlmagasnak tartott halálozási arányszám mérséklése végett a természetes szaporodásról és a mortalitás okairól rendszeres adatgyűjtések elrendelése.

II. József intézkedései továbbépítik Mária Terézia népjóléti politikai rendszerét. Az 1785 augusztus 22-i rendelet megszünteti a jobbágy nevét és a jobbágyok személyes függését, helyreállítja szabad költözködésük jogát, szabaddá teszi a jobbágyfiúk pályaválasztását, véget vet a nemesi földek adómentességének, ezzel csökkentve a jobbágytelek adóterhét, végül megszünteti a nemesi vármegye hatáskörét a jobbágyvédelem terén az ausztriai Kreisamt vármegyeszerű intézményének létrehozásával. Az embervédelem közegészségügyi szakaszain is folytatja II. József Mária Terézia művét: megyénként orvosi és járásonként sebészi állásokat szervez és mindenképpen elősegíti az 1770. évi közegészségügyi szabályzat elveinek gyakorlati keresztülvitelét.

Ferenc király két emberöltő közéleti marazmusát kiváltó kompromisszumos korszakát is túléli a királyi kormányzás népjóléti gondolata: az 1832—36-i országgyűlésen a rendek a kereskedelmi operatum számára kívánják a tárgyalási elsőbbséget, ezzel szemben a királyi pozíciók a jobbágykérdés és az igazságosabb adófelosztás rendezését sürgetik. A királyi hatalom tehát akkor is következetesen kitart népvédelmi elveinél, amikor cselekvőképességében korlátozva a közhatalom gyakorlását kénytelen a részérdekeket képviselő rendekkel megosztani.

Kétségtelen való, hogy nem a humánus elve készítette a korlátlan közhatalom letéteményeseit a történelmünk egyeduralmi korszakain végigvonuló népvédelmi tevékenységre, amely csupán Khlesl,

Lobkowitz és Schwarzenberg hírhedt kormányzatainak idején szakad meg. Nem, ennek a polgárvédő és jobbágybarát politikának oka kifejezetten a nemességnek magától minden közterhet, gyakorta még a véradót is elhárító magatartása, aminek következtében az államfenntartás terhe kizárólag a polgárságra és — javarészt — a jobbágyságra hárult. Így a nemesség adót megtagadó évszázados eljárásának eredményeként a jobbágyság vált a társadalom legfontosabb államfenntartó részévé. Érthető tehát, hogy Kollonicstól kezdve a rendiség összeomlásáig a királyi kormányzat különös gondjává vált ennek az államfenntartó széles népelemnek megvédése attól a földesúri önkénytől, amelynek jobbágykizsákmányoló törekvése a jobbágy teherviselőkéességét, közvetve tehát az állam érdekét veszélyeztette. Ezt a megfontolást elmélyítették a kamentalista-merkantilista eszmék, szószólói annak a felfogásnak, hogy egy ország nemzetközi súlya és fejlődésképesége a népesség számától, annak gazdagságától és egészségétől függ.

Ilyen racionális elgondolás volt a rúgója a korlátlan közhatalom következetes népvédelmi politikájának. Egyes uralkodóknál, Anjou Károlynál, Mátyásnál ezt kiegészítette annak felismerése is, hogy az országnak a központi hatalom uralmi monopóliumát vitató hatalmasaival szemben az egyeduralkodónak természetes szövetségese a városi polgárság és a közrendű földműves népelem. Az utóbbi erősítése, gazdagítása, függetlenítése tehát az egyeduralmat vitató és ennek gáncsot vető társadalmi csoportok hatalmának ellensúlyozása. A központi hatalomnak és az alsóbb, különösen az agrár néprétegeknek eme természetes, az egész történelmen áthúzódó érdeazonossága a legfőbb biztosítéka annak, hogy a korlátlan központi hatalom mindenkor a gyökeres társadalmi csoportok népvédelmének politikáját követi. Ezt igazolják a századok, erről beszélnek a tények, ez az abszolutizmus erkölcsi jogosítványa.

NÉPVÉDELEM: nemzetvédelem, nemzeterősítés. A korlátlanság királyi képviselőinek népjóléti politikája tehát edzése a nemzet egyetemének. A vezéri elv történelmi szerepének felvázolása után válik csak érthetővé az a teljesítmény, amely a XX. század küszöbéig fenntartotta a magyar ethnikumot egy merőben idegen világ közepett. Mert fejtegetéseink után nem önkényesen állapítjuk meg, hogy a vezéri elv eredménye: a hon foglalása (Árpád), a keresztény államiság előfeltételeinek megteremtése (Géza), a honalapítás (Szent István), a honfenntartás az első történelmi válságban (Szent László), a magyar birodalom (III. Béla), a jobbágyság biológiai értékállományának megőrzése, Erdély állami létének megalapítása és körülbástyázása (Bethlen Gábor), a népoktatás, a közoktatásügy, az ügy alapjainak lefektetése és általában a modern polgári kormányzat kialakítása. Hangsúlyozzuk, ezt a történelmi feladatot szervezesebben, teljesebben, értékebben oldotta volna meg egy nemzeti abszolutizmus, azonban kétségtelen, hogy csak korlátlan központi hatalom volt képes erre a történelmi teljesítményre.

Mínthogy a Habsburg-uralomnak a nemzet ösztönéletében élő emlékei sokszor elhomályosítják előttünk a korlátlan fejedelmek

uralmának társadalmpolitikai jelentőségét, időszerűnek látszott a született nemzetvezérek szociális szerepének megvilágítása. A rendi szervező elvnel ez már felesleges: Nem vitás a rendiségnek és különösen a nemesi vármegyének — mai nézőpontból — gyakorta antiszociális magatartása, de a tárgyilagos történetírás a rendi önzés megnyilatkozásain felül azt is kidomborítja, hogy a fejedelmi hatalom elgyengülésének korszakaiban, a középkorban a rendiség volt az egyetlen nemzeti erőt gyűjtő tényező és századokon át ez volt a nemzet egyetlen lehetséges politikai életformája. A királyi hatalom irányította a nemzet sorsát, de a történelmi rendiség volt a különböző társadalmi csoportok átfogó életkerete. A patrimoniális királyság felbomlása óta a XIX. századig nem volt más alternatíva, sem nálunk, sem egyebütt: rendi forma vagy chaos. Az is kétségtelen, hogy a rendiség nem új társadalmi képlet, de közjogi szempontból sem új elv nemzetünk életében. Alkotmányos múltunk nevében tehát nem lehet ellene tiltakozni.

A magyar rendiség története alkotmányosságunk története az örökké emlékezetes 48-ig. Akkor bontakozott ki, amikor különböző tényezők összejátszása folytán a politikai nemzet képviselteként vagy korlátozta a központi hatalmat, vagy az utóbbit a főhatalom gyakorlásának vele megosztására kényszerítette. A rendi alkotmányosság mindenkori megerősödése az országitányító különben korlátlan hatalom elerőtlenedésének volt a megnyilatkozása. Ennek tipikus okai a rendiség kialakulásának első századaiban a trónnak gyakori — például negyven éven belül nyolc ízben tapasztalható — cseréje, az ifjabb királyoknak az öreg király urakkal folyó versengése, visszavonás az uralkodó családjában (például Rudolf és Mátyás küzdelme), a király tartós külföldi távolléte (például ami elősegítette a Garai—Cillei-liga oligarchiáját), a regalejövödelmek és a királyjavak vesztegető eltékozlása, hadseregszervezetnek és utánpótlásnak a királyi hatalmat a rendeknek kiszolgáltató módja (például a banderiáhs rendszer), pártkirályságra törekvés (például az Anjouk kezdeti próbálkozása) és nyílt trónviszály különböző uralkodócsaládok között a magyar királyi hatalom megszerzéséért.

A királyi hatalom gyakorlásának válságait természetesen kiaknázzák előjogaik körülbástyázása és zsákmányszerzés végett a központi hatalommal versenyző magánhatalmasságok (például a Csákok, a Kőszegiek) és vagyonaikban gyarapodó szuperindividuális alakulatok, így folyik századokon át a hűbériségből — és nem ez ellen — kibontakozó rendi alkotmányosság küzdelme. Ezt a rendiséget, a királyi és a rendi „hatalom“ dualizmusával örökli Mohács után Ferdinánd. Rudolftól kezdve ez hal el, hogy nem politikai, hanem társadalmi és művelődési téren új virágzásba boruljon a barokk, majd a felvilágosodási, végül abban a sajátos rendiségben, mely a már nem is dualisztikus, hanem kompromisszumos formában jött létre a francia forradalom szellemétől rettegő király (Ferenc) és a maga előjogainak bástyái közt haldokló vármegyei rendiség között.

A rendiségben fel-fellobban a magyar nemzetiség öntudata, különösen akkor, ha kívülről fegyveres hatalom, Bocskay, Bethlen,

Rákóczi a központi hatalmat sakkban tartotta. De az is kétségtelen» hogy Bocskay győzelmeit a rendiség jobbagyrontásra is fordította, hogy Bethlen Gábor személyében egy abszolutisztikus szellemű és országgló fejedelem keményítette meg a magyarországi rendek gerincét, hogy főnemesek jobbagyaiknak megtiltották a csatlakozást Rákóczi hadaihoz, pedig a fejedelem a nemzeti ügyet képviselte. Ez a hierarchikus rendiség, bár az uralkodóval szemben az egész magyarságot képviselte, voltaképpen csak a politikai nemzet érdekeit tekintette, már pedig e korban a magyarság többsége a politikai nemzet körén kívül tengette jogtalan életét.

Történelmünk bizonyosága annak, hogy a királyi hatalom elerőtlenedése a gazdaságilag gyengék, tehát a széles néptömegek veszedelme ; a főhatalom megosztása a nép veszedelme.

Miként a vezéri elv nem új a magyar közéletben, történelmünk-ből látjuk, hogy benne a rendiség is otthonos közjogi intézmény. Az Anjouk, a Jagellók, a barokk és a felvilágosodás rendisége óta azonban a politikai nemzet differenciálódott és azt áthatotta a demokratizmusnak a szelleme. Annakidején is a foglalkozás volt a rendek létalapja (egyház, nagybirtok, birtokos köznemesség, iparúzó városi polgárság), most is az és éppen ezért a hivatások elszaporodása a hivatásközösségek számát növeli. A demokratizmus folyománya pedig, hogy míg a múltban különböző volt a rendek jogállása, ordója, addig ma ott is, ahol közjogi formát kapott (testület) a különben minden emberi ténykedés nélkül is meglevő életvalóság (például az orvosi rend, ügyvédi rend), a társadalmi csoportok jogegyenlősége éppen annyira általános elv, mint a nemzet minden tagjáé.

A hivatásszervezeti elv, a modern rendiség elve tehát szervesen összefügg nemzeti hagyományainkkal, sőt egyik alapja volt elvértve alkotmányos életünknek és egyáltalán nem sérti a kor demokratikus szellemét.

Miként a mai diktatúra a vezéri elvnek az abszolút királyságnál alacsonyabbrendű, dekadens uralmi formája, addig a modern demokratikus rendiség is a társadalomszervező rendi elvnek egy a hierarchikus történelmi rendiségnél magasabb színvonalú uralmi rendszere. A történelminél magasabbrendű azért, mert a társadalomnak nemcsak egy hányadát, hanem annak egyetemét hozza szerves voltának megfelelő formába és pedig oly módon, hogy azt betöltse az egyenlő emberi létjog és méltóság felfogása. Ez a demokratikus rendiség megtagadja a liberalizmus társadalmat atomizáló politikáját, elveti az állampolgároknak önkényesen elhatárolt választókerületekbe skatulyázását és minden mechanikus politikai és társadalmi csinálmányt megtagadva, elősegíti az emberi természetből folyó szerves, helyi, foglalkozási életközösségek fejlődését és politikai életformáiknak kialakulását. Ott, ahol ilyen testületek organikusán kifejlődnek, ezeknek választottjai nem hatalmi szóval mechanikusan összecsoportosított választóatomokat, hanem hivatást, egy természetes közösséget képviselnek. Így válik a rendi elv a mechanikus helyett organikus vezetőkiválasztás gondolatának eszközévé.

Erőtlen központi hatalom és a nemzet rendi tagozódása, miként kifejtettük, közel ezeréves alkotmányos fejlődésünk kettős alapmotí-

vuma. Ha azonban túlzó normativista gondolkodó ezt tagadásba venné és egy absztrakt alkotmányos norma védelmében elutasítaná a társadalomszervezésnek korszerű elveit, szem elől téveszti, hogy a történelmi alkotmány a nemzet számára bármekkora érték, de nem az egyedüli.

Az ország „erős vára és sziklája“ ugyanis a nemzet közszelleme, a társadalom szervezősége és szervezettsége, népének erkölcsi, szellemi és fizikai birtokállománya. Ezek az elsődleges mozzanatok. Hol lenne a magyar nemzet, ha Szent István gyökeresen nem szakított volna a törzs-szervezettel, ha az akkori történelmi szükségben nem jött volna létre az 1606-on felépülő alkotmány, ha Lamartine és Louis Blanc februári forradalmának hatása alatt nem szűnt volna meg a rendi alkotmányosság, ha Széchenyi, Deák és Kossuth nem érlelte volna ki a XIX. század parlamentarizmusát? 1848-on felépülő jelenlegi népképviselői alkotmányosságunk nem ezer éves, hanem még száz éves sincs. Az erőteljes központi hatalom és a rendi tagozódás helyreállítása voltaképpen folytatása lenne annak a nyolcszáz éves alkotmányos fejlődésnek, melyet a népképviselői 1848-as kartális alkotmányosság megszakított. Különben is a nemzet erősítése érdekében kompromisszumot kell teremteni a társadalompolitikai és közjogi szükségszerűség között. Ha új társadalmi tényállás fejlődik ki, ennek az új nemzetrendnek új fogalmak felelnek meg, amelyek a nemzetből és a nemzetért szükségképpen új alkotmányos normákat váltanak ki. Az alkotmányelv változása ugyanis inkább következménye, mint oka a társadalmi szisztéma változásának (Santi Romano).

Nem pusztán racionálisan, hanem a hagyományosság és a célszerűség elemeinek összeegyeztetésével kell kikövetkeztetnünk a nemzet életéből a mai fogalmaknak megfelelő államelveket, s akkor felvethetjük a kérdést: Ha a teljes társadalmi kiegyensúlyozottság állapotának megfelel az az állam, melynek életében a jogszolgáltatás az elsőrendű közhatalmi feladat (jogszolgáltató-állam), ha a liberális reform korszakának megfelel a törvényhozó-állam, akkor a társadalmi átalakulás folyamatában élő magyar nemzet mai helyzetének nem felel-e meg legjobban a kormányzó-állam?

Ha a középkori keresztény univerzalizmusban élénk, a kormányzó-állam ideálját a korlátlan királyságban tisztelnék. Ebben összpontosul ugyanis a legnagyobb hatalom a legnagyobb „alkotmányossággal“. A hatalom mérvét korlátlansága adja meg, a legtökéletesebb alkotmány pedig az uralkodó akaratának megkötése a vallásnak — az összes alattvalók létjogát és méltóságát védő — parancsaival. A legtökéletesebb alkotmányosság tehát az élő hit érvényesülése az uralkodó személyén keresztül a közjó érdekében.

Az állami önzésnek, az államhaszon elvének mindjobban elfajuló korszakában nagy üdve minden népközösségnek, ha a központi hatalom letéteményesében él a hit, de ez korunkban már nem lehet a nemzet életfolytonosságának és az emberi létjogoknak kizárólagos biztosítója. A társadalmi átalakulás megköveteli azt az erőteljes, korlátlan felelősségű irányítást, ami idáig is fenntartotta ezt a nemzetet. Ezért időszerűnek látszik az államhatalom megosztásához fűződő

fikciók és illúziók mellözése. Minthogy azonban emberi méltóság nincsen az élet egyik legnagyobb értéke, a szabadság nélkül, ennek intézményes védelme a függetlenségében körülbástyázott és továbbra is a maga emberi szabadságot védő szerepkörében különállóan megtartott bírói hatalomnak, a jövőben még fokozottabb jelentőségű feladata.

Egyszer már a nemzet életében az osztatlan főhatalom megvetette az ország uralmi helyzetének, belső rendjének, biztonságának szilárd alapjait. De ez a hatalom is gondoskodott arról, hogy a nemzetirányítás nagy feladatának egyetlen személytől gyakorlása idején is partikuláris önkormányzatok virágozzanak, az ország-lakosok vidéki közösségei, nemesi vármegyék, szabad területek, városok polgársága a tőle áttekinthető életszférában éljék a maguk önkormányzati életüket.

A nemzet jelene visszaidézi a múltból Anjou Károly országo-sának ezt a rendszerét. A jelen sürgeti az államhatalomnak az emberi szabadságra még nem veszélyes mértékű összpontosítását, de megköveteli azt is, hogy a magyar szabadságeszme, a társadalom mérték-tartó öntevékenységének folyamatossága és a vezető kiválasztás érde-kében minél több szerves, helyi és hivatásbeli közösség önkormány-zatában működjen. Hatalomösszpontosítás a nemzetélet legmagasabb szféráiban, társadalmi öntevékenység a kisebb közösségek hétköznapi ügyeinek vitelében!

Ha fejtegetéseinkre valaki — a különböző rendi jelenségeket és elgondolásokat összekeverve¹ — azt mondaná: fasiszta eszmék befogadását javasoljuk, annak, a reformkorszakban a parlamentariz-musért és a rendiség fenntartása ellen síkraszálló báró Kemény Zsig-mond szavaival ezt válaszolnék: „Eleitől fogva kölcsönző nép vol-tunk, törvényeinket illetőleg. S ha alkotmányunk sok ál-géniuszeit, melyek miatt már alig lehet mozogni, kissé szemügyre vennők, ki-sülne, hogy nem egyebek, mint idegen nemzetektől kölcsönzött ó-institúciók tulajdonságai“ Ha pedig a parlamentáris demokrácia hívei — némi értékhangsúllyal — doktrinér jelzővel tisztelnék meg a vezéri tekintély és a hivatásrendi szervező elveknek magyar kép-viselőit, fontolják meg, doktrinér volt a gúnyneve azoknak a fiatalok-nak, akik éppen száz évvel ezelőtt a parlamentarizmus és a felelős minisztérium fogalmait vitték a hazai köztudatba.²

KOVRIK BÉLA

¹ L. a szerző Új rendiség felé c. cikkét a M. Sz. 1934. évi májusi számában.

² Fenti cikket, mint első igen érdekes kísérletet történetünkben mai eszmék felkutatására, szívesen közöljük. Azon félreértést, mintha itt mai külföldi formák utánzásáról volna szó (amivel folyóiratunk nem foglalkozik), kizárják szerzőnk azon részletei, melyekben a régi magyar abszolútizmus és rendiségnek a mai korrelát képződményektől eltérő voltára mutat rá.

A szerk.